

ІНФОРМАЦІЙНО-РЕКЛАМНА ДІЯЛЬНІСТЬ І МЕДИЧНІ ПОСЛУГИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано засоби поширення інформації щодо лікування з метою формування лояльності до цього виду послуг в українській минувшині.

Ключові слова: медичне право, медична допомога, інформування.

Закріплення Конституцією права на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування впливає на наше критичне сприйняття усього, що відбувається у сфері суспільних відносин, регульованих медичним правом. Реформа сучасної системи охорони здоров'я в Україні, про необхідність якої йдеться протягом незалежності, ставить, у свою чергу, низку проблем, які потребують принципового перегляду як «медикоохоронних» пріоритетів у нашому суспільному житті, обумовлених складностями пострадянського періоду, так і тих засадничих принципів, які вивчаються нашими медиками в закордонних ВНЗ і провідних клініках світу як зразкові. На жаль, проблема реформування далека від вирішення: вона потребує уваги не тільки до питань фінансування, вдосконалення організації праці в державних медустановах, розширення мережі недержавних клінік, сучасної промоції нових технологій лікування, фармпрепаратів, але й актуалізації проблеми якості роботи лікаря з відповідним значним розширенням інформації щодо цього.

Аналізуючи позитивний досвід щодо рівня і якості роботи медзакладів і виявлення лідерів медико-санітарної служби, відзначимо, що ще далеко до презентації кращих медзакладів через усі доступні інформаційні канали, до широкого інформування про кропітку роботу самого лікаря, до налагодження безпосереднього живого контакту зі споживачами медпослуг, що стає особливо нагальним сьогодні, коли робота медиків в умовах «виживання» гарантованої державою безоплатної медицини стає значно ускладненою і недостатньо ефективною, а сучасна реклама та інформаційні технології стають надійним рушієм прогресу [1, с. 28–31].

Питання надання інформації про якість лікування, вочевидь, ставилося і в попередні часи.

Цікавими є деякі історіографічні та етнографічні відомості щодо цього. Знання про процес лікування і постаті самих лікарів дають нам агіографічні життєписи святих і наставників Києво-Печерського монастиря, що активно поширювались усно і письмово (через літописання). Їх можна проектувати на лікування в Київській Русі, оскільки ченці займалися траво- і водолікуванням, надаючи необхідну допомогу населенню. Значна їх увага приділялася молитвам, лікуванню разом з тілом душі хворого, зосередженню на ідеї спасіння після смерті. Є, зокрема, опис лікування чернігівського князя Ніколи Святоші, який на застереження ченця-лікаря про небезпеку смерті в разі недотримання усіх лікувальних приписів відповідав, що, при всій повазі до лікаря і його лікувальних процедур, для нього «можливість умерти за Христа є найціннішим придбанням» [2, с. 115].

Загалом, як свідчать перші староукраїнські джерела, в ту добу на Русі лікування здійснювали здебільшого люди, які були безпосередньо пов'язані з пізнанням сил земної природи і космічних сил, тих сил, від яких повністю залежало життя тогочасної людини. У «Патерику» знаходимо підтвердження цього: «і много от врачей-волхвов помощи іскаша» [2, с. 117]. З цього ж приводу 1949 р. професор Вінніпезького богословського факультету митрополит Іларіон справедливо зауважив, що, як правило, «лікарів зачисляли до волхвів (добре відомих фахівців дохристиянського культу), бо всі волхви займалися тоді лікуванням, та й лікар тоді оперував не тільки травами – зіллями, а й заговорами» [3, с. 175]. Митрополит Іларіон наголошує далі, що ці лікарі обов'язково займалися лікуванням душі і тіла від шкідників життя, які з'являлись, коли людина «щось не догляне». В аналізованому ним тексті пам'ятки XV ст. «Слово о лінивих» серед усіх названих шкідників (Злидні, Лихо, Убожіє, Недоля, Хвороба, Біда, Мара,

Мана, Жура, Обида, Тряця) особливе місце посідав Морок – бог підземного царства, відомий з часів скитських завоювань у степах Південного Причорномор'я [3, с. 132–135]. Усі ці ворожі людині сили лікар разом з пацієнтом засобом постійної молитви і спеціальних замовлянь мусив рішуче приборкати, щоб забезпечити повне одужання хворого.

З часом досвід боротьби зі шкідниками життя узагальнили і поширили у середньовічному «Домострої», що став регламентом родинного, релігійного і господарського життя Московщини, до складу якої увійшла значна частина України. Відтоді усі лікарі мали звертатись із молитвами до святомученика Сисимія і чотирьох євангелістів із проханням у подоланні «козней» проти хворого з боку таких «12 окаяних дів: Гнетєя, Трясея, Желтея, Огнея, Пухлея, Ледея, Холмея, Скорчея, Чумея, Знобея, Сухота, Невея – Смерть» [4, с. 182]. Через «Домострой» лікарі отримали чітко виписані, як у релігійному каноні, правила проведення для пацієнтів охоронно-захисних процедур. Отже, така передача інформації мала сприяти більш конкретному «спрямуванню лікування» проти найнебезпечніших у містичну добу середньовіччя хвороб, що часто-густо винищували людство під час тривалих епідемій, пошесті [4, с. 183].

У доволі частих випадках шкідники життя були занадто сильними, лікар потребував тоді додаткових засобів впливу, крім молитви, замовляння і зілля. Ними були освячені сакральні речі, святі місця. Наприклад, у Києві це Церква Успіння Богородиці, при забудові якої ще у 70-ті роки XI ст. (а її будували на території Печерського монастиря) виявили особливу силу «місця» і золотого пояса, переданого на будову церкви нововерненим християнином варягом Шимоном як пожертву. За свідченням літописів, силу цієї церкви і пояса, як знак причетності до християнства, з його чудодійним енергетичним впливом, ченці використали при діагностуванні і тривалому лікуванні для зцілення від тяжких хвороб ще молодого князя Володимира Всеволодовича, майбутнього київського князя Володимира Мономаха, який, проживши 72 роки, залишив по собі славу одного з найвеличніших державців Київської Русі і середньовіччя [5, с. 147]. Поширення інформації про вдале лікування черпаємо з багатьох літописів.

Значному інформуванню про лікування за часів Київської держави сприяла і торгівля. Відомо, що з X ст. до Європи пішла слава про славетні староруські й особливо древлянські «золоті» меди, «золоті» не тільки за своїм кольором, а й ціною, яку брали за ці меди.

Свого часу їх так «вподобав» київський князь Ігор, що пішов удруге до Іскоростеня, намагаючись узяти там данину повторно, за що був покараний древлянами у 945 р. Разом з медами широко рекламували віск, маточне молочко, прополіс, бджолину отруту, їх високу лікувальну цінність, яку використовували староукраїнські лікарі. Відомо, що відтоді лікарі і знахарі Європи почали застосовувати ці «золоті меди» у своїй практиці, а торговий київський люд намагався не втратити свій шанс: «До настання суходолу “із варяг у греки” готували колопочайнівські комори Подолу у Києві, заповнювали усі льохи ситенним медом та топленим воском, за якими, як тільки скресав Дніпро, з верхів'я і пониззя приїздили на великий велелюдний торг численні іноземні купці» [6, с. 137]. Використання меду в сучасній лікувальній практиці України засвідчує спадкоємність традицій, які беруть свій початок ще у Трипіллі, про що свідчать археологічні знахідки нетлінних залишків квіткового пилку, воску у глиняних посудинах – «закромах».

У подальшому поширення інформації про процес лікування відбувається через козацькі літописи, перші вітчизняні і західноєвропейські твори, вже цілком присвячені історії України. Відомо, що за козаччини в Україні «при кожній церкві, без винятку, були споруджені лікарні або лазарети, де люди, справді бідні й нездатні себе забезпечити, лікувались і доглядались коштом церкви, залежно від прибутків цієї церкви» [7, с. 67]. Часто навіть незнатні люди похилого віку переписували свою нерухомість церквам (за Києво-Руської доби це робили лише представники знатних родів, князі і бояри), отримуючи за це догляд за своїм немічним тілом, можливість молитись разом із ченцями за спасіння душі. Крім того, «в Малоросії повсюдно лікували старі жінки, які так добре знали ботаніку, природу рослин, що могли лікувати хворих доволі простими засобами й з величезним успіхом» [7, с. 69]. Секрет успіху пояснювали ще й тим, що вони були зразком у суворому дотриманні постів («говейно»), які називали «омиванням душі щирим розкаянням» [7, с. 70]. Їх було більше 200 днів на рік (Великий, Петрівський, Успенський, Різдвяний і щотижневі по середах і п'ятницях), дотримання яких вважали запорукою одужання.

Традиції лікування переходили через покоління, зберігаючи і збагачуючи секрети знахарського ремесла. В умовах, коли медицина доволі тривалий час була в Україні недоступною широкому селянському загалу, коли на кілька сіл

припадав лише один фельдшер або акушерка («моша»), допомагала саме така, суто народна медицина, адже українці завжди прагнули досягнути причини і сутність усіх своїх бід, знайти засоби, якими можна було б кожній із них зарадити. Жінки, які добре знали на рослинах і традиціях лікування, забезпечували медичними послугами усю сільську громаду. Це були цілительки, знахарки. При цьому не тільки траволікування, а й підготовка до нього, включаючи збір трав, – усе було оповито секретами і проводилось із особливими замовляннями збирачки зілля. За свідченням етнографа і цілительки Гарафини Маковій, для забезпечення якості лікування важливо було знати час збору, умови сушіння трав, точний код спілкування з природою. Збираючи згідно з календарем необхідні рослини, жінки-знахарки «не рвали їх як кози: хап – і пішов, а гречно згинались, примовляючи: “То не я тебе зриваю – Бог мні поміч посилає. Він дає тя мені в руки, щоб не знала душа муки” [8, с. 26]. Тут була віра: усе, що зростає із кореня, «має свій Дух, який бачить і все чує», має велику захисну силу, що передає людині мати – Природа, тому усі цілительки «пестили рослину, як дитину: “Занесу тя в свою хату, щоб злих духів відганяти, покладу тя собі в ліжку, під головку, під подушку і з тобою буду спати – злидні будуть утікати”» [8, с. 28]. Так в Україні формувалося глибоко позитивне ставлення до такого процесу лікування, його носіїв, поширюючи добру славу про них і, відповідно, посилюючи віру в одужання.

Цікаво, що і в 50–60-ті роки ХХ ст. в українських селах, коли вже існувала певна мережа державних медичних закладів радянського типу, на запитання: «як лікувались у селі, коли не було номерної лікарні, а світилом вважався один-однісінький фельдшер?» – відповідали просто: «Намагались втримувати душу в чистоті, звертались до Природи» [8, с. 46]. У ті часи ще продовжували лікування сільські жінки, найчастіше займаючись збереженням краси жінки. Такі «косметологи свої таємниці, як і кожний майстер, не всім розкривали. Їх було по 1–2 на село. До них ходила не кожна жінка. Відвідували їх крадькома і від чужих, і від своїх. Бажаючи бути красунями не знали, що несуть у своїх кадібцях, які міняли на добрий шмат полотна чи солонини, чи щось інше, що вдавалось винести з хати» [8, с. 43]. Тільки в останній чверті ХХ ст. з появою сучасної косметології такі жінки ділилися своїми лікувальними секретами, бо «жодна із сучасних красунь вже не прибіжить до них по поміч» [8, с. 43]. Їх фіксували етнографи-украї-

нознавці. Отже, поширенню такого лікування та інформації щодо нього став на заваді об’єктивний процес розвитку медицини.

Але усі рецепти траволікування старанно записано у збірках «Травники», «Знахарських таблицях» [9, с. 84–94]. Їх знає традиційна медицина і сучасна косметологія. Так само секрети використання цілющої сили води і меду, що активно поширювали у часи «Домострою» (тоді надавалися чіткі вказівки щодо відрізнення води корисної від нездорової, щодо заборон у їжі, що мали бути передані лікарем хворому [4, с. 208–224]), мають адаптовані варіанти і передаються сучасним медикам. Але, на жаль, це не сприяє поширенню таємниць здорового способу життя, оптимальних лікувальних технік, відомих нам за старими рецептами. Їх використання у стаціонарному і санаторно-курортному лікуванні України може бути значно ширшим [6, с. 219–222].

Аналізуючи передісторію сучасної інформаційно-рекламної діяльності в організації охорони здоров’я, важливо зауважити, що традиційно лікар ніколи сам себе не вихваляв. «Слава» про нього (а вона була наслідком усіх його лікувальних справ, які зажди були для нашої громадськості дуже цікавими, актуальними навіть за умов їх особливої утаємниченості) йшла без його безпосередньої участі. Усе завжди «виходило на люди». Відомо також, що ще з усних настанов часів Закону Руського і ранньохристиянської доби на Русі, норм Ізборника 1076 р., відображених у «Домострої», українські лікарі вважали, що їм, як і кожній людині, краще «бути похуленому, ніж неправедно похваленому», що людина має мзду і похвалу чаяти не стільки від людей, скільки від Бога, вічного життя собі і своїм пацієнтам бажаючи і очікуючи, постійно сприяти цьому» [4, с. 162]. Тогочасний лікар керувався саме цими настановами, тому проблема поширення інформації в лікарській діяльності традиційно вирішувалася поза прямим впливом самого виконавця медичних послуг, але була наслідком усього процесу лікування.

Хоча бувало й таке, коли лікар навіть за умови позитивного лікування міг дати привід для появи негативної реклами про себе. Ідеться про порушення обмежень і заборон, введених і канонізованих Московським патріархатом у боротьбі з ересями. Так, у Великодній четвер аж до кінця П’ятидесятниці заборонялося палити соломі, класти сіль під престол, використовуючи її у врачуванні людей, тварин, вводячи відповідну норму до «Стоглаву» [4, с. 200]. У Росії непримирно боролись із відьмацтвом, знахарством

як проявами «еллінського бесованія». За причетність до такого лікування відлучали від церкви, можливо, навіть чекала опала царя [4, с. 195]. Лікар сам ніс відповідальність за свої дії із врахуванням табу, введених церквою і владою.

Отже, основним джерелом уявлень про передісторію появи сучасних інформаційно-рекламних потоків можуть бути наративи і конкретні відомості про лікарів, методику лікування, обопільний зв'язок лікаря з пацієнтом як у давнину, так і в більш наближені часи. Спочатку це були усні перекази, потім – літописні тексти, першодруки, літературні й історичні описи, врешті, різні види узагальнень, що супроводжували процес становлення державних систем охорони здоров'я у XIX–XX ст. Тільки з розвитком ринку і сучасних потужних інформаційних технологій у лікуванні постає рекламна справа як самостійна галузь. Проте проаналізований автором процес поширення інформації про лікаря та лікування уможлиблює підтвердження факту усвідомлених

суспільно значущих дій та їх оцінку з обох сторін. Дії лікаря ставали прямим результатом звернення до нього пацієнта, вже певним чином поінформованого про можливість отримання медичної допомоги задля реалізації своєї мети – ліквідації проявів хвороби та її наслідків. Ці дії були частиною тогочасної медицини, способу життя. У сучасних умовах, із значним розширенням рекламно-інформаційної діяльності в галузі медичного права, йдеться про формування сучасної системи охорони здоров'я як відповідного способу організації життя; підняття можливості ефективних дій лікаря як до початку проявів у пацієнта негативних факторів хвороби, так і для проведення заходів з реабілітації; підняття рівня відповідальності лікаря і розширення можливостей пацієнта самостійно обирати свого лікаря. Отже, інформація з якісно новими можливостями може продовжувати виконання своєї об'єктивно обумовленої, соціально значущої функції – сприяти подовженню життя і працездатності людини.

Список літератури

1. Ситник М. Три ролі інформаційних технологій в медицині / М. Ситник // PRO. Менеджмент в охороні здоров'я. – 2012. – № 3. – С. 28–31.
2. Києво-Печерський Патерик / ред. Д. Абрамовича. – К.: Всеукр. академія наук, 1930. – 235 с.
3. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія / Митрополит Іларіон. – К.: Обереги, 1991. – 424 с.
4. Домострой: збірник / сост. В. Колесов. – М.: Худож. лит., 1991. – 319 с.
5. Горський В. С. Святи Київської Русі / В. С. Горський. – К.: Абрис, 1994. – 176 с.
6. Скуратівський В. Березина / В. Скуратівський. – К.: Радянський письменник, 1987. – 188 с.
7. Шерер Ж.-Б. Літопис Малоросії, або історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії / перекл. з фран. В. Коптілова / Ж.-Б. Шерер. – К.: Укр. письменник, 1994. – 311 с.
8. Маковій Г. Затоптаний цвіт: народознавчі оповідки / Г. Маковій. – К.: Укр. письменник, 1993. – 205 с.
9. Знахарская ботаника // Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / сост. М. Маркевич. – К.: Час, 1992. – 174 с.

G. Zhurbeliuk

THE INFORMATION-ADVERTISING ACTIVITY AND MEDICAL TREATMENT IN UKRAINE: HISTORICAL-COMPARATIVE ANALYSIS

The article provides for the distribution of information on medical treatment in order to form the loyalty for this type of services in Ukrainian past.

Keywords: medical law, medical treatment, the information.

Матеріал надійшов 01.06.2013